

INTELLEKT RIVOJLANISHINING ASOSIY OMILLARI

Latipova Xajibibi Ibrohim qizi

Urganch davlat universiteti

Magistratura Psixologiya mutaxassisligi 1-bosqich talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14631331>

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi intellekt rivojlanishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar keng yoritilgan. Genetik, ijtimoiy, ekologik, psixologik va texnologik omillar har birining o'ziga xos xususiyatlari va insonning intellektual qobiliyatlariga ta'siri ilmiy dalillar asosida batafsil tahlil qilinadi. Tadqiqotda ta'lim sifati, oilaviy muhit, ekologik sharoit, motivatsiya darajasi va texnologiyalar kabi omillar intellekt rivojlanishidagi o'rni tahlil qilinib, ularni shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar keltirilgan. Ushbu ish intellektual rivojlanishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganishda muhim qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Intellekt, intellekt rivojlanishi, genetik omillar, ijtimoiy muhit, ta'lim sifati, ekologik omillar, psixologik ta'sir, motivatsiya, texnologik vositalar, flynn effekti, kognitiv salohiyat.

THE MAIN FACTORS OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT

Abstract. This thesis provides a comprehensive analysis of the key factors influencing intellectual development. Genetic, social, environmental, psychological, and technological factors are thoroughly examined, highlighting their unique characteristics and impact on human intellectual abilities based on scientific evidence. The study evaluates the role of education quality, family environment, ecological conditions, motivation levels, and technologies in intellectual development and offers recommendations for their enhancement. This work serves as a significant guide for exploring the theoretical and practical aspects of intellectual development.

Keywords: Intelligence, intellectual development, genetic factors, social environment, education quality, environmental factors, psychological impact, motivation, technological tools, Flynn effect, cognitive potential.

KIRISH

Intellekt insonning muhim psixologik xususiyatlaridan biri bo'lib, u individual qobiliyatlar, bilimlarni o'zlashtirish va tahlil qilish, muammolarni hal etish, ijodiy fikrlash qobiliyati bilan namoyon bo'ladi. Intellekt rivojlanishi turli omillar ta'sirida shakllanadi va mazkur jarayonni tadqiq qilish ko'plab fanlar, jumladan, psixologiya, pedagogika va biologiya sohalarining dolzarb

masalalaridan biridir. intellekt rivojlanishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar quyidagilarni tashkil etadi:

Genetik omillar- Genetik omillar intellekt rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, intellekt darajasining taxminan 50-60 foizi genetik meros orqali uzatiladi. Shu bilan birga, genetik omillar boshqa tashqi ta'sirlar bilan o'zaro bog'liq holda ishlaydi. Masalan, Flynn effekti deb nomlanuvchi hodisa shuni ko'rsatadiki, intellektning o'sishi nafaqat genetik omillar, balki atrof-muhitning ta'siriga ham bog'liq.

Genetik tadqiqotlar, ayniqsa, egizaklar va oilaviy tadqiqotlar, intellekt rivojlanishida irsiy omillarning ahamiyatini tasdiqlaydi. Bir xil tuxumdan tug'ilgan egizaklarning IQ ko'rsatkichlari o'xshash bo'lishi ushbu fikrni qo'llab-quvvatlaydi. Shu bilan birga, genlar bilan bog'liq omillar faqat imkoniyatlarni belgilaydi, ammo ularning namoyon bo'lishi tashqi ta'sirlar bilan aniqlanadi.

Ijtimoiy muhit va ta'lim- Ijtimoiy muhit va ta'lim intellekt rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Oiladagi tarbiya, madaniy muhit, ta'lim sifati va muloqot imkoniyatlari intellektual qobiliyatlarning shakllanishiga yordam beradi. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, bolalik davrida oilaning ijtimoiy-iqtisodiy holati bolaning intellektual salohiyatiga sezilarli darajada ta'sir qiladi.

Ta'lim intellekt rivojlanishida hal qiluvchi omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Maktabgacha ta'lim va boshlang'ich maktab davrida sifatli ta'lim olish IQ darajasini oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, pedagogik yondashuvlar va metodlarning xilma-xilligi o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga katta hissa qo'shadi.

Atrof-muhit omillari- Atrof-muhit omillari, jumladan, ekologik sharoit, oziqlanish va sog'liq holati ham intellekt rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Bola rivojlanishining dastlabki yillarida yaxshi oziqlanish va sog'lom muhit intellektual salohiyatning shakllanishiga ijobiy ta'sir qiladi. Masalan, anemiya yoki yod yetishmovchiligi bolalarning intellektual rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, ekologik ifloslanish ham intellekt rivojlanishiga zarar yetkazishi mumkin. Qo'rg'oshin bilan ifloslangan hududlarda yashovchi bolalarda IQ darajasi past bo'lishi kuzatilgan. Shu sababli, ekologik muhitni yaxshilash intellektual salohiyatni oshirishning muhim shartidir.

Psixologik omillar- Motivatsiya, o'ziga bo'lgan ishonch va stress darajasi kabi psixologik omillar intellekt rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Motivatsiya darajasi yuqori bo'lgan shaxslar yangi bilimlarni o'rganishga va murakkab muammolarni hal qilishga intiladi, bu esa ularning intellektual qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Stress esa aksincha, intellekt rivojlanishiga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, surunkali stress sharoitida yashaydigan bolalarda kognitiv funksiyalarning pasayishi

kuzatiladi. Shu bilan birga, ijobiy psixologik holat, masalan, oilaviy qo'llab-quvvatlash va emotsional barqarorlik, intellekt rivojlanishiga yordam beradi.

Texnologik omillar- Zamonaviy texnologiyalar ham intellekt rivojlanishiga ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli vositalardan foydalanish bolalarning axborotni qayta ishlash, tahlil qilish va yangi bilimlarni o'zlashtirish qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi. Masalan, o'quv dasturlari va interaktiv texnologiyalar bolalarning intellektual rivojlanishida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Biroq, texnologiyalardan haddan tashqari foydalanish ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ko'p vaqtni ekran qarshisida o'tkazish bolalarning ijtimoiy muloqot qobiliyatlari va ijodiy fikrlashini cheklashi mumkin. Shu sababli, texnologiyalardan maqsadli va muvozanatli foydalanish zarur.

Xulosa

Intellekt rivojlanishining asosiy omillari genetik, ijtimoiy, ekologik, psixologik va texnologik omillar bilan bog'liqdir. Ushbu omillar o'zaro bir-birini to'ldirib, insonning intellektual qobiliyatlarini shakllantirishga yordam beradi. Intellektual rivojlanishni rag'batlantirish uchun sifatli ta'lim, sog'lom muhit va zamonaviy texnologiyalardan oqilona foydalanish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, psixologik qo'llab-quvvatlash va motivatsiyani oshirish orqali shaxsning intellektual salohiyatini to'laqonli rivojlantirish mumkin.

REFERENCES

1. Flynn, J. R. (2007). *What is Intelligence? Beyond the Flynn Effect*. Cambridge University Press.
2. Gottfredson, L. S. (1997). *Mainstream Science on Intelligence*. *Intelligence*, 24(1), 13-23.
3. Plomin, R., & Deary, I. J. (2015). *Genetics and Intelligence Differences: Five Special Findings*. *Molecular Psychiatry*, 20(1), 98-108.
4. Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Harvard University Press.
5. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
6. Sternberg, R. J., & Kaufman, S. B. (Eds.). (2011). *The Cambridge Handbook of Intelligence*. Cambridge University Press.
7. Shonkoff, J. P., & Phillips, D. A. (Eds.). (2000). *From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development*. National Academy Press.

8. Anderson, M. (2010). *Cognitive Development and Education: A Sociocultural Approach*. Routledge.
9. OECD. (2019). *PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do*. Paris: OECD Publishing.
10. Gee, J. P. (2003). *What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy*. Palgrave Macmillan.